

SARAYDA DÜZENLENEN TARİKAT ÂYINLERİ İŞİĞİNDA III. SELİM'İN TEKKE MÜZİĞİYLE İLİŞKİSİ

Selman BENLİOĞLU*

Öz

Osmanlı modernleşmesinin önemli aktörlerinden biri olan III. Selim, başta Mevlevilik olmak üzere devrin tarikatlarıyla müspet ilişki içinde olmuştur. Bestekâr, icrâcî ve mûsikî hâmîsi olan sultanın tekke çevreleriyle olan münasebetinde padişah kimliğinin yanı sıra müzisyenliğinin de etkili olduğu söylenebilir. Bu çalışmada III. Selim devrinde kandil geceleri saraya davet edilen tekke ehlinin icrâ ettikleri âyinler ele alınacaktır. Esasen bir saray teamülü olan bu davetlerin muhtelif dönemlerde örneklerine rastlamak mümkündür. III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi tarafından tutulan *Rûznâme*'sinden hareketle sarayda düzenlenen 32 âyin tespit edilmiştir. Bu âyinler tarihatlara, davetli meşâyihe ve icrâ edilen zikir ve erkâna göre ele alınarak III. Selim'in tekkeler ve tekke müziğiyle olan ilişkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: III. Selim, Tekke Müziği, Tarikat Âyinleri, Osmanlı Sarayı.

Relationship of Selim III with Sufi Music in the Light of Sufi Ceremonies (Âyin) that Performed in the Palace

Abstract

Selim III, who was the one of the most important names of the Ottoman modernization, had affirmative relationships with that period's sects; especially with Mawlawiyya. It can be said that, besides the sultan identity, his musicianship has an important role in the terms of relationships with *tekkes*, who was also a composer, performer and, patron of music. This study is about, the ceremonies (*âyin*) that were performed by dervishes invited to palace in sacred nights during the Selim III era. Essentially, it is possible to encounter with these kinds of invitations in various times. In *Rûznâme*, which was held by Selim III's special clerk Ahmed Efendi, was found that 32 ceremonies that was organized in the palace. Selim III's relationship with *tekkes* and the sûfî music was assessed with the light of the categorization of the ceremonies into the sects, guest sheikhs, and the performed dhikrs.

[You may find an extended abstract of this article after the bibliography.]

Keywords: Selim III, Sufi Music, Dhikrs of Tariqas, Ottoman Court.

Giriş

Osmanlı iktidarı ile tarikat ve tekkelerin ilişkisi genel itibarıyla uyumlu bir tablo ortaya koymaktadır. Elbette oldukça uzun ve çok yönlü bir imparatorluk hayatı için bu genellemenin istisnasız sürdüğünü iddia etmek mümkün değildir. Nitekim XVII. yüzyıldaki Kadızâdeliler hareketi ya da 1826'da Yeniçeri Ocağı ile birlikte Bektâşîliğin de ilga edilmesi gibi örnekler hesaba katıldığında devlet-tarikat ilişkisinin dinî alanla sınırlı kalmayıp sosyal ve siyasî

* Arş. Gör. Dr., Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Türk Din Müsikisi Anabilim Dalı (selmanbenlioglu@gmail.com).

boyutları olduğu görülecektir. Tekke ehliyle iktidarın çok boyutlu ilişkisini anlamak için yasak ve çatışma durumlarıyla sınırlı kalınamaz. Devlet ve tarihatların amaç birliğinden doğan bir müştereklik içinde yürüttükleri uyum sayesinde sosyal hayatın düzenlenmesi, tarım ve zanaat gibi üretim faaliyetlerinin örgütlenmesi, merkezi otoriteden uzak bölgelerde güvenlik ve âşâyîşin temini, güzel sanatlar ve müzik alanında ortaya konan eserlere zemin hazırlanması gibi iki taraf için de önemli neticeler elde edildiği söylenebilir.¹

Bu çalışmada Osmanlı modernleşmesinin kritik dönemlerinden olan III. Selim devrinde bir saray teamülü olarak süregelen, kandil gecelerinde saraya davet edilen tekke ehli ve burada icrâ edilen tarikat âyinleri ele alınacaktır. Mevlevî, şâir ve müzisyen olan III. Selim zamanında sarayda düzenlenen bu toplantıların değerlendirerek padişahın tekke müziği ve ritüelleriyle münasebeti ile devrin tasavvufî hayatına ve müzik kültürüne ilişkin çıkarımlara ulaşılması hedeflenmektedir.

Gelenekle Modern Arasında III. Selim Devri İktidar-Tekke Münasebetleri

Fransız Devrimi'nin siyasî ve sosyal etkilerinin neredeyse bütün dünyayı derinden etkilediği bir tarihte Osmanlı tahtına geçen III. Selim'in saltanatı ıslahat arayışlarıyla ve denemeleriyle geçmiştir. Nizâm-ı Cedîd olarak adlandırılan bu dönemde özellikle askerî alanda hayata geçirilen reformlar ve yeni orduyu ekonomik, teknik ve sosyal açıdan destekleyecek dönüşümler devrin şartları düşünüldüğünde azımsanamayacak ölçüde yürürlüğe girmiştir. Her ne kadar söz konusu yenileşme çabalarının her kesimden kabul ve destek gördüğü söylenemese de III. Selim döneminde toplumsal hayatta modernleşmenin yankıları görülmeye başlanmıştır.²

Modernleşme beraberinde devlet yönetiminde merkezîleşmeyi gündeme getirmektedir. Klasik dönemde kısmî olarak yönetime ortak olan, vergi, tarımsal üretim ve askerî hususlarda yetkilendirilen yerel kişi ve gruplar bu dönüşümle birlikte güç kaybına uğramıştır. Meselâ tımar ve zeamet sistemindeki düzenlemeyle gelirleri kesilen âyânlar Nizâm-ı Cedîd hareketinin başlıca muhalifleri hâline gelmiştir.³

Merkezîleşmeden rahatsızlık duyabilecek diğer bir yerel güç odağı olarak tekkeler gösterilebilir. Gerçekten de gerek iktidarla olan ilişkileri, gerek toplumla etkileşimi ve gerekse vakıf gelirleri ve vergi muafiyeti gibi hususlarla elde ettikleri ekonomik ayrıcalıkları sayesinde tekkeler önemli bir nüfuz elde etmişlerdir. Ancak yeni düzende merkezî örgütlenme ve yeni yetiştirilecek

1 Mustafa Kara, *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler* (İstanbul : Dergâh Yayınları, 1990), 165–85.

2 Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları* (Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1942), 25–29.

3 Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul : Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2002), 108–19.

bürokrat kadrosuyla birlikte geçmişte otoritenin zayıflamasıyla güç kazanmış âyânlara ya da şeyh ailelerine yönetimde hak tanınması düşünülmemektedir.⁴

Tekkeler arasında, tıpkı âyânlar gibi, özellikle taşrada merkezî idarenin bir parçası gibi hareket ve idare imkânı sağlamış olanlardan bazıları değişen düzen karşısında muhalefet yolunu tutmuştur. Bu konuda özellikle İstanbul ve Konya Mevlevîleri arasındaki görüş ayrılığı zikredilmeye değerdir. Esasen XVII. yüzyıldan itibaren İstanbul'daki şeyh aileleri Çelebilik makamıyla olan bağlarını zayıflatmaya başlamıştı. Bu zamana kadar İstanbul'da görev yapacak şeyhler Konya Âsîtânesi'nin onayıyla muhtelif yerlerdeki Mevlevîhânelerden gönderilirdi. Görevini tamamlayan şeyhin yerine atanacak halefi ise yine farklı bir dergâhtan seçilerek yollanır, bu sayede kan bağıyla süren şeyh ailelerinin oluşması engellenmiş olurdu. XVII. yüzyılın başında Galata Mevlevîhânesi postnişini Sırrî Ali Dede'nin Çelebilik makamınca görevden alınmasından sonra Ali Dede'nin Kasımpaşa Mevlevîhânesi'ni kurması İstanbul Mevlevîhânelerinin meşihatının şeyh ailelerine geçmesinde ilk adım olmuştur. Takip eden zamanlarda, örneğin Yenikapı Mevlevîhânesi'nde Ebubekir Dede ailesi gibi, İstanbul'daki Mevlevîhânelerde post değişimleri büyük oranda aile içinde gerçekleşmiştir.⁵ XVII. yüzyıldan itibaren aralarında ayrışmanın görüldüğü İstanbul ve Konya Mevlevîleri III. Selim'in ıslahat politikaları karşısında da zıt düşmüşlerdir. Başta Galata Mevlevîhânesi postnişini Şeyh Gâlib olmak üzere İstanbul Mevlevîleri Nizâm-ı Cedîd taraftarı iken Konya Mevlânâ Dergâhu Şeyhi Mehmed Çelebi ve beraberindeki Konya kânadının muhalif tarafta bulunduğu bilinmektedir. Öyle ki 22 Zilhicce 1218 [3 Nisan 1804] tarihli fermanla Mehmed Çelebi'ye hitaben Konya'da bazı grupların padişahın emrine karşı geldiği, bu kalkışmanın bastırılması için Karaman Beylerbeyi Abdurrahman Paşa'nın görevlendirildiği ve Mehmed Çelebi'nin bu durumdan zarar görmemesi için Karahisar veya Kütahya'ya geçmesinin uygun olacağı ifade edilmiştir. Abdurrahman Paşa'ya gönderilen diğer bir fermanla ise isyanın başını çekenlerin Çelebi ve müftü olduğu, isyanın bastırılması, ancak "sülâle-i tâhire-i Mevlânâ" mensubu Mehmed Çelebi'nin zarar görmeden Konya dışına çıkarılması emredilmiştir. Dolayısıyla Mevlevîlerin İstanbul ve Konya'da iktidar karşısında zıt pozisyonda yer aldıkları ve tüm tarikat mensuplarının tek blok olarak değerlendirilemeyeceği açıktır.⁶

4 Ekrem Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Gâlib," *Şeyh Gâlib Kitabı* içinde, ed. Beşir Ayvazoğlu (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995), 53.

5 Işın, "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri," 54.

6 Abdülbâki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (İstanbul: İnkılap ve Aka Kitapları, 1983), 170-171; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1984), 130-131.

Gölpınarlı'nın ifadesine göre söz konusu muhalefet, III. Selim'in Mevlevîliğe ve Şeyh Gâlib'e duyduğu muhabbet ve padişahın halim karakteri sebebiyle Mevlevîlik aleyhine bir yönelişe yol açmamıştır. Bilakis Yeniçeri Ocağı ve beraberinde Bektâşîliğe karşı mücadelede Mevlevîliğin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Gölpınarlı'ya göre II. Mahmud da aynı sebeple Mevlevîlerle yakın ilişkiyi sürdürmüş ve iktidarın bu tutumu devlet ricâlinin de bu yola olan yakınlığını tetiklemiştir.⁷ Ahmet Cevdet Paşa da benzer bir kanaattedir. Ona göre sultanın Mevlevî muhibbi oluşu halktan ve devlet adamlarından çok sayıda kimsenin samimi veya taklidi olarak bu yola girmesine sebep olmuştur.⁸

Gerçekten de III. Selim'in tarikatlarla ilişkileri hususunda Mevlevîliğin farklı bir yerde durduğu açıktır. Her ne kadar makamı icabı tüm tarikatlara belli bir yakınlıkta olduğu ve teknik olarak herhangi bir tarikata mensup bir derviş gibi olamayacağı bilinmekle birlikte gerek şâir ve müzisyen kimliği ve uyumlu karakteri, gerekse siyasî atmosfer sebebiyle sultanın Mevlevîliğe meyilli olduğu söylenebilir. Bilhassa şehzâdeliğinden itibaren derin bir muhabbetle bağlı olduğu Şeyh Gâlib, sultanın reformlarının önemli bir destekçisidir. Dilçin'in tespitine göre devrin önde gelen şâirlerinden Sünbülzâde Vehbî'nin III. Selim için kaleme aldığı kasidelerde basmakalıp övgüler sıralanmış ve reformlarla ilgili doğrudan bir göndermeye rastlanmamıştır. Ancak Gâlib'in kasidelerinde ve çeşitli yapılar için düşürdüğü tarihlerde Nizâm-ı Cedîd'le ilgili atıflar açıkça görülmektedir.⁹

III. Selim'in mûsikîşinas kimliğinin tarikat âyinleri ve dolayısıyla tekke müziğiyle olan münasebetinde gözden kaçırılmaması gereken bir yeri vardır. Zira bestekâr ve icrâcı olmanın ötesinde önemli bir mûsikî hâmîsi olan padişahın çevresinde yer alan sanatkârların hatırı sayılır bir kısmı tekke mensubu idi.¹⁰ III. Selim'in de günümüze ulaşan yüze yakın bestesi arasında biri Mevlevî âyini olmak üzere altı dinî mûsikî eseri tespit edilmiştir.

7 Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, 271.

8 Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, 6:166'dan aktaran Serdar Ösen, *Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevîlik: 19. Yüzyıl* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015), 63.

9 Cem Dilçin, "Şeyh Galip'in Şiirlerinde III. Selim ve Nizam-ı Cedid," *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler* içinde (İstanbul: Kbalcı Yayınları, 2011), 490–501; Cem Dilçin, "Şeyh Gâlib'in Mevlevî-Hânelerin Tamirine İlişkin Şiirleri," *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler* içinde (İstanbul: Kbalcı Yayınları, 2011), 454–89.

10 III. Selim'in ve tekkelerin mûsikî hâmîliği için bkz. Selman Benlioğlu, "Osmanlı Sarayında Mûsikînin Himâyesi (III. Selim ve II. Mahmud Dönemi)" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017), 93–105, 133–38.

Tablo 1: III. Selim'in Bestelediği Dinî Mûsikî Eserleri

Eser	Güfte	Makam	Form	Usûl
Andelîb olmak dilersen ol güle	Halikî	Rast	Îlâhi	Nim Evsat
Aşkın meyine ben kana geldim	Niyâzî-i Mısırî	Şevkutarâb	Îlâhi	Muhammes
Cenâbındır şeh-i pâkîze-meşreb yâ Resûlallah	Enderûnî Vâsıf	Şevkutarâb	Tevşih	Evsat
Dilberî vü bî-dîli esrâr-ı mast	Mevlânâ Celâleddin Rûmî	Suzidilârâ	Âyin	Muhtelif
Girandır çeşm-i dilde hâb-ı gaflet yâ Resûlallah	Yahyâ Nazîm Ef.	Şevkutarâb	Na't	Serbest
Zâhidâ sûret gözetme içeri gir câna bak	Niyâzî-i Mısırî	Irak	Îlâhi	Düyek

III. Selim Devrinde Sarayda Düzenlenen Tarikat Âyinleri

Muhtelif toplantı ve merâsimlerde uygulanacak saray protokollerine dâir teşrifat ve teâmüller oldukça geniş bir yekûn tutar. Bu merâsimler arasında kılıç kuşanma, cülus ve bey'at törenleri gibi saltanata ilişkin olanların yanı sıra Cuma selamlığı ya da dinî gün ve gecelerde yapılan dinî merâsimler de vardır.¹¹ Kandil geceleri olarak anılan Mevlid, Regaib, Mî'rac, Berat ve Kadir gecelerinde padişahlar bazen büyük camilerde yapılan toplantılara iştirak etmiş, bazen de saraya davet edilen vâiz, âlim, şeyh ve misafirlerle birlikte olunmuştur.

III. Selim'in devrinde sarayda ve padişahın katılımıyla yapılan tarikat âyinlerinin tespitinde kaynak olarak Sırkâtibi Ahmed Fâiz Efendi tarafından tutulan kayıtlardan oluşan *Rûznâme* kullanılmıştır. Ahmed Efendi'nin *Rûznâme*'si iki ayrı nüshadan oluşmaktadır: İlk bölüm Ahmed Efendi'nin bu işle görevlendirildiği tarih olan 9 Recep 1205 [14 Mart 1791] gününden başlayıp 29 Şâban 1217 [25 Aralık 1802] tarihine kadar devam eden ve yaklaşık 12 senelik bir dönemi kapsayan kısımdır.¹² Bu bölümün kaldığı yerden yine Ahmed Efendi tarafından yazılan devamı ise 29 Şâban 1217'den [25 Aralık 1802]

11 Hakan T. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa : Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler* (İstanbul : Kitap Yayınevi, 2004).

12 *Rûznâme*'nin bu bölümünün aslı Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde D. 10749 numaralı kayıttan yer almaktadır. Bu nüsha Sema Arıkan tarafından neşredilmiştir: Sema Arıkan, *Rûznâme : III. Selim'in Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan* (Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1993).

başlayarak 11 Cemâziyelevvel 1221 [27 Temmuz 1806] tarihine kadar sürmektedir.¹³ III. Selim'in saltanatının 11 Recep 1203-21 Rebûlevvel 1222 [7 Nisan 1789-29 Mayıs 1807] tarihleri arasında olduğu düşünüldüğünde Sırkâtibi Ahmed Efendi'nin kayıtlarının yaklaşık olarak sultanın ilk iki yılı (11 Recep 1203-8 Recep 1205) ile son bir yılını (11 Cemâziyelevvel 1221-21 Rebûlevvel 1222) kapsamadığı görülecektir. Bunun haricinde kalan yaklaşık 16 senelik dönem (9 Recep 1205-11 Cemâziyelevvel 1221) *Rûznâme'*de kesintisiz olarak aktarılmıştır. Genel olarak rûznâmelerde rastlanılan, ayrıntıya yer vermeyen kısa günlük notlar şeklindeki üslup bu kaynakta da benimsendiğinden geniş bir tarihi seyri izlemek mümkün olsa da detaylara ulaşmak mümkün olamamaktadır.

Kandil geceleri olarak da anılan mübarek gecelerde uygulanan saray protokolleri ve teâmüllerinin bir uzantısı da saraya tekke ehlinin davet edilmesidir. *Rûznâme'*den hareketle III. Selim devrinde sultanın huzurunda yapılan 32 adet âyine ulaşılmıştır. İlgili kayıtlar tarih sırasına göre şu şekilde sıralanmaktadır:

Tablo 1: III. Selim Devrinde Saraydaki Tarikat Âyinleri

Tarih	Kandil	Yer	Davetliler	İcrâ
26 Receb 1207/ 9 Mart 1793	Mi'rac	Ağalar Camii	Sa'dî şeyhi ve dervişânı	Sa'dî âyini
15 Şâban 1207/ 28 Mart 1793	Berat	Ağalar Camii	Kâdirî Şeyhi Ahmed Ef., Çallı Derviş Mehmed	Kâdirî ve Mevlevî âyini
5 Receb 1208/ 6 Şubat 1794	Regaib	Ağalar Camii	Rifâiler	Rifâî âyini
26 Receb 1208/ 27 Şubat 1794	Mi'rac	Ağalar Camii	Dülgerzâde Efendi	Hatm-i hâcegân
16 Şâban 1208/ 19 Mart 1794	Berat	Ağalar Camii	İstanbul'da bulunan dört Mevlevîhânenin şeyhi	Mevlevî âyini
1 Receb 1209/ 22 Ocak 1795	Regaib	Ağalar Camii	Sa'dîler	Sa'dî âyini

13 *Rûznâme'*nin devamı niteliğindeki ikinci bölümü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde "Milli Emlâkten Devralınan Defterler" arasında 11 numaralı kayıta yer almaktadır. Bu evrakın devamında IV. Mustafa ve II. Mahmud devri için tutulan kayıtlar da mevcuttur. Bu defterin tamamı Mehmet Ali Beyhan tarafından neşredilmiştir. Bkz. Mehmet Ali Beyhan, *Saray Gün-lüğü (1802-1809)* (İstanbul : Doğu Kütüphanesi, 2007).

14 Şâban 1209/ 6 Mart 1795	Berat	Ağayeri Divânhânesi	İstanbul'da bulunan dört Mevlevîhânenin şeyhi	Mesnevî kıraati ve Mevlevî âyini
3 Receb 1210/ 13 Ocak 1796	Regaib	Ağalar Camii	Hekimzâde Ali Paşa Tekkesi Şeyh vekili Abdülkâdir Efendi	Kâdirî âyini
26 Receb 1210/ 5 Şubat 1796	Mi'rac	Ağalar Camii	Eyüp Abdullah Kâşgarî Tekkesi Şeyhi İsmâil Efendi	Hatm-i hâcegân
14 Şâban 1210/ 23 Şubat 1796	Berat	Ağalar Camii	İstanbul'da bulunan dört Mevlevîhânenin şeyhi	Mevlevî âyini
6 Receb 1211/ 5 Ocak 1797	Regaib	Ağalar Camii	Sa'dî ve Rifâî dervişânı	Tevhid-i şerif âyini
26 Receb 1211/ 25 Ocak 1797	Mi'rac	Ağalar Camii	Koca Mustafa Paşa Âsitânesi Postnişini Hâşim Efendi	Halvetî/ Sünbülî âyini
13 Şâban 1211/ 11 Şubat 1797	Berat	Ağalar Camii	İstanbul'da bulunan dört Mevlevîhânenin şeyhi	Mevlevî âyini
2 Receb 1212/ 21 Aralık 1797	Regaib	Ağalar Camii	Üsküdar'dan Rifâî şeyhi	Rifâî âyini
26 Receb 1212/ 14 Ocak 1798	Mi'rac	Ağalar Camii	Üsküdar Aziz Mahmud Efendi Tekkesi Şeyhi	Halvetî âyini
14 Şâban 1212/ 1 Şubat 1798	Berat	Ağalar Camii	Şâzelî dervişânı	Hizb-i şerif kıraati ve Şâzelî âyini
5 Receb 1213/ 13 Aralık 1798	Regaib	Ağalar Camii	Sütlüceli Şeyh Hasîrîzâde	Sa'dî âyini

26 Receb 1213/ 3 Ocak 1799	Mi'rac	Ağalar Camii	Nakşibendî İbrahim Efendi	Hatm-i hâcegân
14 Şâban 1214/ 11 Ocak 1800	Berat	Şevkiye Köşkü Divanhânesi	Şâzelî dervişânı	Hizb-i şerif kıraati ve Şâzelî âyini
14 Şâban 1216/ 20 Aralık 1801	Berat	Ağalar Camii	Şâzelî dervişânı	Şâzelî âyini
27 Receb 1217/ 23 Kasım 1802	Mi'rac	Ağalar Camii	Sa'dî Şeyhi Hasırîzâde	Sa'dî âyini
13 Şâban 1217/ 9 Aralık 1802	Berat	Ağalar Camii	Koca Mustafa Paşa Şeyhi	Halvetî âyini
4 Recep 1218/ 20 Ekim 1803	Regaib	Ağalar Camii	Hüdâyî Âsîtânesi Şeyhi	Celvetî âyini
13 Şâban 1218/ 28 Kasım 1803	Berat	Ağalar Camii	Koca Mustafa Paşa Şeyhi	Tevhid ve zik- rullah
29 C.âhir 1219/ 5 Ekim 1804	Regaib	Beşiktaş Sarayı Çinili Köşk	Gülşenî Dergâhı Şeyhi Mehmet Efendi	Tevhid ve zik- rullah
26 Recep 1219/ 31 Ekim 1804	Mi'rac	Ağalar Camii	Bayramiyye Şeyhi Himmetzâde Bahaeddin Efendi	Mi'râciyye ve Bayramiyye âyini
14 Şâban 1219/ 18 Kasım 1804	Berat	Ağalar Camii	Rifâî Şeyhi Sâdık Efendi	Zikir ve tevhidle âyin icrâsı ve harbe darbı
11 R.evvel 1220/ 9 Haziran 1805	Mevlid	Çırağan Haremi	Nakşibendî dervişânı	Hatm-i hâcegân ve Mevlid
3 Recep 1220/ 27 Eylül 1805	Regaib	Bahçe-yi Hümâyun	Sa'dî Şeyhi Hasırcızâde	Sa'dî âyini ve harbe darbı
26 Recep 1220/ 20 Ekim 1805	Mi'rac	Ağalar Camii	Merkez Efendi Şeyhi	Mi'râciyye ve zikir
15 Şâban 1220/ 8 Kasım 1805	Berat	Ağalar Camii	Kâdirîhâne Şeyhi	Kâdirî âyini

12 R.evvel 1221/ 30 Mayıs 1806	Mevlid	Beşiktaş Sarayı Çinili Köşk	Sa'diyye tarikatı Hulvî Tekkesi Şeyhi	Mevlid, tevhid ve zikrullah
-----------------------------------	--------	-----------------------------------	---	--------------------------------

Ele alınan dönem açısından bakıldığında sarayda düzenlenen âyinlerde yüksek oranda kullanılan mekân Ağalar Camii olarak adlandırılan ve Topkapı Sarayı içindeki irili ufaklı birçok mescid arasında en büyüğü olan yerdir. Üçüncü avluda Has Oda'nın yanında yer alan bu yapı saray görevlilerinin namaz kıldıkları mesciddir.¹⁴ Listelenen 32 âyinden 26'sı Ağalar Camii'nde icrâ edilmiş, 6'sı için farklı mekânlar tercih edilmiştir. Bu mekânlar Beşiktaş Sahilsarayı'ndaki Çinili Kasrı, III. Selim devrinde inşa ettirilen ve Yeni Köşk olarak da anılan Şevkiye Köşkü'nün divanhâne bölümü, Bahçe-yi Hümayun, Çırağan Sarayı'nın Harem bölümü ve Ağayeri Divanhânesi olarak anılan yerlerdir.¹⁵

Açıkça belirlenmiş bir kaide olmamakla birlikte kandil gecelerinde izlenen sıra genelde şu şekildedir: Çoğunlukla Ağalar Camii imamı veya dışarıdan davet edilmiş birinin vaazı ile başlanır. Ardından tekke ehli davetliye âyin ve zikir icrâ edilir. Duruma göre Mi'râciyye ya da Mevlid okunur. Hatim ya da Kur'ân-ı Kerim'den bazı surelerin okunmasının ardından yapılan dua, yatsı namazının edâsı ve davetlilere hediyeler takdim edilmesiyle toplantı sona erer.

Tespit edilen toplantıların hangi gecelere ait olduğu şu tabloda belirtilmiştir:

Tablo 2: Âyinlerin Kandil Gecelerine Göre Dağılımı

Kandiller	Adet
Berat	12
Mi'rac	9
Regaib	9
Mevlid	2
Toplam	32

Rûznâme' de aktarılanlara göre Kadir gecelerinde sarayda yapılan bir âyine rastlanmamıştır. Bu zamanlarda III. Selim'in genelde Ayasofya Camii'nde yatsı namazına iştirak ettiği ve oradaki merâsime katıldığı bilgisine yer verilmiştir. Meselâ 1217-1220 [1803-1805] seneleri arasındaki dört Kadir gecesinde

14 Semavi Eyice, "Ağalar Camii," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 1 (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 464.

15 Bahsi geçen mekânlar ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Hilal Uğurlu, "III. Selim'in İstanbul'u: Siyâsî ve Askerî Dönüşümler Işığında İmar Faaliyetleri" (Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2012).

de bu uygulamanın gerçekleştiği görülmektedir.¹⁶ Benzer şekilde Mevlid kandillerinde de padişahın genelde saraydaki toplantılar yerine camilerdeki programlara katıldığı anlaşılmaktadır. Kaldı ki Mevlid kandilleri için ertesi günün öğle namazında bilhassa Sultan Ahmed Camii'nde uygulanan teşrifat yerleşmiş bir gelenektir.¹⁷ *Rûznâme'*de sadece 1220 ve 1221 [1805 ve 1806] yıllarının Mevlid kandillerinde tekke ehlinin âyin için davet edildiği kaydedilmiştir.¹⁸ Bunun dışında söz gelimi 1218 [1803] senesi Mevlid kandilinde Çırağan Mâbeynî'nde vaaz dinlenmiş, Mevlid okutulmuş, hatim, dua ve yatsı namazıyla toplantı sona ermiştir.¹⁹ Bir sonraki yılın (1219 [1804]) Mevlid kandilinde de benzer şekilde herhangi bir tarikatın katılımı olmaksızın Çinili Kasrı'nda toplanıldığı görülmektedir.²⁰

Padişahın huzurunda düzenlenen âyinlerde hangi eserlerin ne şekilde ve kimler tarafından icrâ edildiğine dâir ayrıntıya *Rûznâme'*de rastlamak oldukça zordur. Muhtasar kayıtların yer aldığı bu kaynak, ilgili geceler için bazen Mi'râciyye ya da Mevlid okunduğunu, hangi tarikatın âyininin icrâ edildiğini ve bu esnada uygulanan zikir çeşitlerini kaydetmiştir. Meselâ Mi'rac kandillerindeki toplantılar için tutulan kayıtların bazıları Mi'râciyye okunduğunu ifade ederken bazılarında herhangi bir bilgiye yer verilmemektedir. Dolayısıyla Mi'râciyye okunduğu kaydedilmiş 1219 ve 1220 seneleri dışında kalan ve Mi'râciyye okunup okunmadığına dair bir bilginin yer almadığı 1207, 1208, 1210, 1211, 1212, 1213 ve 1217 seneleriyle ilgili kesin hükümde bulunmak mümkün görünmemektedir. Ayrıca 1219 senesi Mi'rac kandilinden yaklaşık bir hafta sonra 4 Şâban 1219 [8 Kasım 1804] tarihinde Beşiktaş Mevlîhânesi'nde Mi'râciyye okunması için bir vakfiye düzenlenmiş, süt ve şeker gibi malzemenin tedariki sağlanmış ve bu tarihte muhtelif tarikatlardan meşâyihin katılımıyla Mi'râciyye okunmuştur.²¹

Âyinlerde icrâ edilen tarikat usûlleri ve zikir çeşitleri için *Rûznâme'*de genellikle "âyîn-i Mevlevîyye", "âyîn-i Celvetî", "âyîn-i Şâzeliyye" ve "âyîn-i tevîd-i şerîf" gibi ifadeler kullanılmıştır. Bunun dışında Hatm-i hâcegân olarak anılan Nakşî zikrinin kayıtlı olduğu iki örnek mevcuttur.²² 14 Şâban 1209 [6 Mart 1795] tarihli Berat kandili için davet edilen dört İstanbul Mevlîhânesi şeyhinin bulunduğu toplantıda ise Mevlî âyininin öncesinde

16 Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, 113, 136, 163, 186.

17 Karateke, *Padişahım Çok Yaşa*, 199-208.

18 Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, 173, 197.

19 Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, 124.

20 Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, 149.

21 Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, 159.

22 Arıkan, *Rûznâme*, 295; Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, 173.

Mesnevî' den bir bölüm okunmuştur.²³ Benzer şekilde iki Şâzelî âyini öncesinde de "hizb-i şerîf" denen virdin okunduğu belirtilmiştir.²⁴ Rifâî dervişânının davetli olduğu 5 Receb 1208 [6 Şubat 1794] gecesi Regaib kandilinde ise "Rifâîler getirülmüş olmağla saat dörde değin icrâ-yı âyin ve tevhîd-i şerîf olunup harbe ve gıl misillû tarîk-ı mezkûre mahsûs havârik temâşâ ve duâ" icrâ edildiği yazılıdır.²⁵ "Harbe" kısa mızrak, süngü anlamında olup "harbe darbı" dervişlerin mızrakları vücutlarına saplayarak yaptıkları, "gıl" (gül) ise akkor haldeki kızgın demirin vücuda değdirilmesi şeklindeki bilhassa Rifâîlik ve Sa'dîlikte zikir meclislerinin bir detayıdır.²⁶ Harbe darbının icrâ edildiği iki âyin daha aktarılmaktadır: İlki 14 Şâban 1219 [18 Kasım 1804] tarihli Berat kandilinde davet edilen Rifâî Şeyhi Sadık Efendi'nin,²⁷ diğeri ise 3 Recep 1220 [27 Eylül 1805] gecesi Regaib kandilinde Sa'dî Şeyhi Hasırcızâde'nin davetli olduğu ve "Harbe darbı ve bârgîr ile âdemler basdırup vecd ve hâlat-ı tarîklerini icrâ eylemişler idi" şeklinde aktarılan âyindir.²⁸

Davetli Meşâyih

Her ne kadar III. Selim'in Mevlevîliğe karşı özel bir bağı olduğu ve sık sık Mevlevîhâneleri ziyaret edip mukâbelelere katıldığı, Mevlevî meşâyih ve mûsikîşinaslarıyla yakın ilişki halinde olduğu bilinse de saraya davet edilen tekke ehli göz önüne alındığında geniş bir yelpaze ortaya çıkmaktadır. Kaynaklarda sultanın Mevlevîlikle olan bağına yapılan vurgu bazen diğer tarikatlarla olan münasebetini gölgede bırakacak boyutlara ulaşmaktadır. Ancak saraya âyin için davet edilen gruplar açısından bakıldığında III. Selim, bulunduğu mevkiin gereği olarak bir denge siyaseti uygulamış gözükmektedir. *Rûznâme'* de yer alan 32 âyine davetli tarikatlar şu şekilde listelenebilir:

Tablo 3: Saraydaki Âyinlerin Tarikatlara Göre Dağılımı

Davetliler	Adet
Sa'dî	7
Halvetî/Sünbülî	5
Mevlevî	5

23 Arıkan, *Rûznâme*, 186.

24 Arıkan, *Rûznâme*, 269, 320.

25 Arıkan, *Rûznâme*, 157.

26 Ömer Tuğrul İnançer, "Rifâîlikte Zikir Usulü ve Musiki," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), 330-331; Ömer Tuğrul İnançer, "Sa'dîlikte Zikir Usulü ve Musiki," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 6 (İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994), 395.

27 Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, 160.

28 Beyhan, *Saray Günlüğü (1802-1809)*, 180. "Bârgîr ile âdemler basdırup" ifadesiyle şeyh efendinin ata binip dervişânın üzerinden geçtiği tarikat usulü kastedilmektedir. Devse veya devsiyye denen bu uygulama özellikle hastalıkların tedavisinde kullanılan Sa'dî tarikatı usullerindedir: Hür Mahmut Yücer, *Şeyh Sa'deddin Cebâvî ve Sa'dîlik* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2010), 330-337.

Nakşî	4
Rifâî	4
Kâdirî	3
Şâzelî	3
Bayramî	1
Celvetî	1
Gülşenî	1
Toplam	34

İki kandil gecesi için birden fazla grubun davet edildiği görülmektedir.²⁹ Meselâ 15 Şâban 1207 [28 Mart 1793] tarihli Berat kandili için otuz kadar derişânıyla birlikte gelen Kâdirî Şeyhi Ahmed Efendi âyinlerinin tamamlanmasından sonra hediyeler verilerek uğurlanmıştır. *Rûznâme*'deki kayda göre bundan sonra Çallı Derviş Mehmed'in ney taksimiyle başlayan Mevlevî âyini icrâ edilmiştir.³⁰ Benzeri bir duruma 6 Receb 1211 [5 Ocak 1797] tarihine denk düşen Regaib gecesinde de rastlanılmaktadır. Bu kez davetliler otuz kadar Sa'dî ve Rifâî dervişidir. Gruba kimin riyâset ettiği belirtilmemiştir. "*Âyin-i tevîd-i şerîf*" icrâ edilmiştir.³¹ Birinci örnekteki grupların sırayla icrâsına karşın bu örnekte hazır bulunan grupların birlikte zikrettikleri anlaşılmaktadır.

Sırkâtibi Ahmed Efendi'nin *Rûznâme*'deki kayıtlarında bazen davetliler "Rifâîler", "Sa'dîler" ya da "fukarâ-yı Şâzeliyye" gibi genel ifadelerle aktarılmıştır. Bazı kayıtlarda şeyhler "Üsküdar'dan Rifâî şeyhi" veya "Koca Mustafa Paşa Şeyhi" şeklinde isim belirtilmeden aktarılmış olup diğerleri ise tekkesi ve adıyla kaynaktan zikredilmiştir. Gruba riyâset eden meşâyih dışındaki dervişler ise bazen "otuz kadar dervişân", "yirmi kadar dervişân" gibi ifadelerle belirtilmiştir.

İktidarın tekkelerle ilişkisi açısından davetli meşâyih'in değerlendirilmesi anlamlı olacaktır. Yukarıdaki tabloda saraya davet edilme yoğunluğuna göre oluşan sıra takip edilecek olursa Sa'dî meşâyihinden ismen zikredilen tek kişi *Rûznâme*'de "Hasîrîzâde" olarak anılan Sütlüce'deki Hasîrîzâde Tekkesi'nin kurucusu Mustafa İzzî Efendi'dir (ö. 1824). Devrinde oldukça hareketli ve her kesimden rağbet görmüş bu tekkenin III. Selim tarafından genişletilerek yenilendiği de ifade edilmelidir.³² Sa'dî dervişânının âyin yaptığı yedi kayıttan üçünde Hasîrîzâde'nin ismi geçmektedir. Diğer bir kayıtta ise Sa'diyye tarikâtı Hulvî Tekkesi şeyhinin davetli olduğu yazılmışsa da Hulvî Tekkesi adıyla Sa'dî dergâhı tespit edilememiştir. Muhtemelen burada kastedilen

²⁹ Dolayısıyla Tablo 3'teki toplam 34'e ulaşmıştır.

³⁰ Arıkan, *Rûznâme*, 119.

³¹ Arıkan, *Rûznâme*, 239.

³² Hür Mahmut Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: (19. Yüzyıl)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 557-58.

dergâh Hulvî ya da Halevî Efendi Tekkesi olarak anılan Şehremini'deki tekkedir. Ancak bu tekke bazı kayıtlarda Rifâî, bazılarının da ise Gülşenî tekkesi olarak geçmektedir.³³

Erken dönemden itibaren Osmanlı yönetimiyle uyumlu bir çizgide olan Halvetîlik ve önemli kollarından Sünbülîliğin III. Selim devrinde de ilişkilerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Sadrazam Koca Mustafa Paşa'nın manastırdan camiye çevirdiği, Sünbül Efendi'nin (ö. 1529) şeyhi Cemâl Halvetî'nin (ö. 1494) de tekke olarak kurduğu Sünbül Efendi Tekkesi Halvetîliğin âsitânesi olarak kabul edilmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerine kadar sadece Halvetîlik için değil diğer İstanbul tekkeleri açısından da merkezî rolü olan Sünbül Efendi Tekkesi'nin III. Selim devri postnişini Mehmed Hâşim Efendi'dir (ö. 1817-18).³⁴ *Rûznâme* kayıtlarına göre kandil gecelerinde üç kez davet edilmiş Hâşim Efendi'nin dışında bir kez de Merkez Efendi şeyhi ve dervişânü âyine katılmıştır. Burada kastedilen tekkenin Kocamustafapaşa'daki Merkez Efendi Tekkesi olması muhtemeldir. Burası Sünbül Efendi Âsitânesi'nden sonra Sünbülîliğin ikinci önemli merkezi olarak kabul edilmiştir. Dönemin postnişini otuz dört yıl postta kalan Şeyh Ahmed Mes'ud Efendi'dir (ö. 1815).³⁵ Halvetî âyinlerine ait son kayıta ise Üsküdar Aziz Mahmud Efendi Tekkesi şeyhinin çağırıldığı ve Halvetî âyini icrâ edildiği belirtilmiştir. Şayet burada kastedilen Hüdâyî Âsitânesi ise, esasen Halvetîliğin bir kolu olan Celvetiyye'nin âsitânesi olan bu dergâhın ilgili âyinin yapıldığı tarihteki postnişini Mehmed Şehâbeddin Efendi'dir (ö. 1819).³⁶

III. Selim'le ilgili literatürde sıklıkla vurgulandığı gibi padişahın Mevlevî muhibbi olduğu, başta Şeyh Gâlib olmak üzere Mevlevîlerle yakınlığının bulunduğu, Mevlevî müziği ve müzisyenlerine ilgi gösterdiği bilinmektedir. *Rûznâme*'deki kayıtlara göre 1207-1211 [1793-1797] seneleri arasındaki beş Berat kandili gecesinde sarayda Mevlevî âyini icrâ olunmuştur. Mevlevîlerin neden özellikle Berat gecelerinde davet edildikleri ve bunun kesintisiz şekilde beş yıl sürdüğü soruları eldeki bilgiler ışığında cevaplanması zor gözükmektedir. Yukarıda temas edildiği üzere 1207 senesi Berat gecesini için Kâdirî âyininin ardından Çallı Derviş Mehmed'in baş taksimi ve âyin icrâ edilmiştir. Mezkûr kayıta âyine kimin riyaset ettiği belirtilmemiştir. Ancak sonraki dört kandil gecesini için İstanbul'da bulunan dört Mevlevîhâne (Galata, Yenikapı,

33 Ahmed Nezih Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul: Cami, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütübhâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâretleri* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2003), 199, 217, 239, 247, 531.

34 Ramazan Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: (18. Yüzyıl)* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2003), 171.

35 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 173.

36 Hasan Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1984), 259.

Beşiktaş ve Kasımpaşa Mevlevîhâneleri) şeyhinin davetli olduğu belirtilmiştir.³⁷ İlgili tarihlerde (1794-1797 arası) bu Mevlevîhâne meşâyihî şu şekildedir: Galata'da Şeyh Gâlib (ö. 1799), Yenikapı'da Ali Nutkî Dede (ö. 1804), Beşiktaş'ta Yusuf Zühdi Dede (ö. 1817) ve Kasımpaşa'da Mevlânâzâde Mehmed Efendi (ö. 1797).³⁸ Her ne kadar âyinlerin adedine göre yapılan sıralamada Sa'dîliğin gerisinde kalsa da III. Selim'in Mevlevîyye'ye olan muhabbetini âyinler için dört şeyhin birden davet edilmesinde görmek mümkündür. Kaldı ki bunun dışında *Rûznâme'* de sultanın onlarca kez bizzat Mevlevîhânelere giderek mukâbelelere iştirak ettiği kayıtlıdır.³⁹

Nakşibendîyye dervîşânının dört kandil gecesi misafir edildiği ve bu toplantılarda Hatm-i hâcegân zikrinin icrâ edildiği aktarılmaktadır. Davetli şeyhlerden *Rûznâme'* de "Dülgerzâde Efendi" olarak zikredilen zâatın Beşiktaş'taki Neccarzâde (Dülgerzâde) Nakşî Tekkesi'nin postnişîni olması muhtemeldir. Âyinin düzenlendiği 1208 [1794] yılında ilgili tekkenin postnişîni Şeyh Sıddık Efendi (ö. 1794) ve onun vefatından sonra halefi İsmail Hakkî Efendi (ö. 1841) olmuştur.⁴⁰ Davetli diğer bir Nakşî şeyhi ise Abdullah Nidâi Kâşgarî (ö. 1760) tarafından Eyüp'te kurulan ve onun adıyla anılan tekkenin halifelerinden İsmail Efendi'dir (ö. 1797). Kâşgarî Tekkesi'nin beşinci postnişîni olan İsmail Efendi dört yıl süreyle hizmet etmiştir.⁴¹ *Rûznâme'* de sadece ismen zikredildiği ve tekkesiyle ilgili bilgi verilmediğinden kayıtlı üçüncü Nakşî şeyhi Nakşibendî İbrahim Efendi'nin kimliği netleştirilememiştir.

III. Selim devrinde kandil geceleri âyin için dört kez davet edilmiş Rifâîler için bir kayıta Şeyh Sâdık Efendi'nin adı zikredilmiş, diğer bir kayıt "*Üsküdar'da Rifâîler şeyhi*" diye ismen belirtilmeden tutulmuş, diğer iki kayıta ise davetliler "*Rifâî dervîşânı*" olarak anılmıştır. Kaynakta tekke ismi belirtilmediğinden kesin olarak ifade edilemese de Sâdık Efendi'nin Alamescîd (Sadık Efendi) Tekkesi postnişîni Sâdık Efendi (ö. 1822) olması mümkündür.⁴² Şayet Üsküdar'dan Rifâî şeyhinin davetli olduğu belirtilen kayıta kastedilen tekke Üsküdar Menzilhâne Yokuşu'nda bulunan Rifâî Âsitânesi ise bu dergâhın ilgili tarihteki postnişîni Hocasâde Şeyh Mehmed Tâhir Efendi'dir (ö. 1812).⁴³

37 Bu dört tekke dışında İstanbul'da bulunan diğer bir Mevlevî merkezi 1792'de zâviye olarak kurulan Üsküdar Mevlevîhânesi'dir. Ancak burada bahsi geçen ve kaynakta isimleri açıkça zikredilmeyen dört Mevlevîhânedenden biri olması düşük bir ihtimaldir.

38 Sezai Küçük, *Mevlevîliğin Son Yüzyılı* (İstanbul: Simurg Yayınları, 2003), 79-165.

39 *Rûznâme'*deki kayıtlara göre III. Selim'in Mevlevîhânelere giderek mukâbeleye katıldığı 75 kadar örnek vardır. Bu ziyaretler ayrı bir çalışmada değerlendirilecektir.

40 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 271-72.

41 Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 288.

42 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 400.

43 M. Baha Tanman, "Rifâî Âsitânesi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 35 (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 98.

Kâdirî meşâyihinden davet edilen isimler arasında zikredilen Hekimzâde Ali Paşa Tekkesi Şeyh vekili Abdülkâdir Efendi'nin Fatih'te Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'nde yer alan ve bir Eşrefî tekkesi olan Abdal Yâkub Tekkesi'nin ilgili tarihteki şeyhi Abdülkâdir Efendi (ö. 1808-1809) olması muhtemeldir.⁴⁴ Ancak diğer kayıttaki Kâdiriyye'den Şeyh Ahmed Efendi'nin kimliği saptanamamıştır.

Her biri Berat kandilinde olmak üzere 1212, 1214 ve 1216 [1798, 1800 ve 1801] senelerinde sarayda âyin icrâ etmiş Şâzelîler ile ilgili kayıtlarda yalnızca “*fukarâ-yı Şâzeliyye*” ifadesi kullanılmış, meşâyih ve tekkelerine ilişkin bilgi verilmemiştir. 1219 [1804] senesi Mi'rac gecesi davetli olan Bayramiyye Şeyhi Himmetzâde Bahâeddin Efendi (ö. 1805) ise Fatih Himmet Efendi Dergâhı postnişinlerindedir.⁴⁵ 4 Recep 1218 [20 Ekim 1803] tarihine denk düşen Re-gaib kandilinde sarayda bulunan ve “*Hüdâyî Âsitânesi Şeyhi*” olarak zikredilen zâtın ise Üsküdar'daki Celvetî Âsitânesi'nin âyinin düzenlendiği tarihteki şeyhi Mehmed Şehâbeddin Efendi olması muhtemeldir.⁴⁶ *Rûznâme*'de yer alan âyin kayıtlarında adı geçen son isim Gülşenhâne Şeyhi Mehmed Efendi'dir. Âyinin yapıldığı 1219 [1804] senesinde İstanbul'da faaliyet gösteren üç Gülşenî tekkesi mevcuttur: Hasan Kırîmî, Başçı Mahmud Gülşenî ve Gürcü Ali Efendi tekkeleri. Bu tarihteki postnişinler arasında en yakın isim Başçı Mahmud Tekkesi postnişinlerinden 1802'de vefat etmiş Mehmed Saîd Efendi'dir.⁴⁷ Görüldüğü üzere burada eldeki veriler ışığında çoğu zaman sadece tekke veya postnişin isminden hareketle tespit edilmeye çalışılan davetli isimler için kesin bir doğruluk iddiasında bulunmanın güç olduğu hatırlatılmalıdır.

Sonuç

III. Selim devrinde padişahın huzurunda kandil geceleri düzenlenen tarikat âyinlerinin tespit edildiği ve değerlendirildiği bu çalışmada 10 farklı tarikata mensup meşâyih ve dervişânın katıldığı 32 âyin ele alınmıştır. Gerek iktidar-tekke ilişkisini, gerekse sarayın tekke ritüelleri ve mûsikîsiyle münasebetini ele almak için farklı bir zemin sağlayan bu toplantılar hakkında literatürde herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı ifade edilmelidir.

Çalışmanın odak noktasında yer alan III. Selim'in genelde Mevlevîlikle olan müspet ilişkisi öne çıkarılmakla beraber âyinlerin gösterdiği dağılım sultanın diğer tarikatlarla olan ilişkisinin de dikkate değer olduğunu ortaya koy-

44 Muslu, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 387.

45 M. Baha Tanman, “Himmet Efendi Tekkesi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c. 18 (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 59.

46 Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, 259.

47 Yücer, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, 233–34.

maktadır. Hiç şüphesiz bu tablo sadece sultanın tasavvufî eğilimleriyle açıklanamaz. Makamın gerekliliği olarak tarikatlar arasında denge siyasetinin izlendiği gözden kaçırılmamalıdır.

Diğer bir önemli nokta sultanın müzisyen kimliğinin de tekkeler ve âyinleriyle kurduğu bağda etkin oluşudur. Her ne kadar ne *Rûznâme'* de ne de diğer tarihi kaynaklarda sarayda ya da sosyal çevrede hangi eserlerin kimler tarafından icrâ edildiğine dair veri bulmak oldukça sıra dışı olsa da bu çalışmayla sultanın katıldığı/dinlediği tarikat âyinlerine ait bir döküme ulaşılmıştır.

Mûsikî literatüründe III. Selim ve döneminin, çoğu kez somut delillerden yoksun duygusal izahlarla bir "altın çağ" olarak tasvir edildiği ve anakronik yakıştırmalarla "III. Selim ekolü" gibi ifadelerle anıldığı bilinmektedir. Ancak gerek sultanın müzikal portresinin gerekse mûsikî tarihi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı bu devrin müziğinin anlaşılabilmesi, müzikal üretim, sosyokültürel süreçler ve müzisyenlerin çeşitli gruplarla ilişkileri gibi hususlar üzerinde derinleşme sağlanabilmesiyle mümkün olacaktır.

Kaynakça

- Anıkan, Sema. *Rûznâme : III. Selim'in Sırkatibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan*. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1993.
- Benlioğlu, Selman. "Osmanlı Sarayında Mûsikînin Himâyesi (III. Selim ve II. Mahmud Dönemi)." Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2017.
- Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul : Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2002.
- Beyhan, Mehmet Ali. *Saray Günlüğü (1802-1809)*. İstanbul : Doğu Kütüphanesi, 2007.
- Dilçin, Cem. "Şeyh Gâlib'in Mevlevî-Hânelerin Tamirine İlişkin Şiirleri." *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler* içinde, 454-489. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.
- Dilçin, Cem. "Şeyh Galip'in Şiirlerinde III. Selim ve Nizam-ı Cedit." *Divan Şiiri ve Şairleri Üzerine İncelemeler* içinde, 490-501. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2011.
- Eyice, Semavi. "Ağalar Camii." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1:464. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Galitekin, Ahmed Nezi. *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul: Cami, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütübhâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâretleri*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*. İstanbul : İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1983.
- Gündüz, İrfan. *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*. İstanbul : Seha Neşriyat, 1984.
- İnançer, Ömer Tuğrul. "Rıfâlikte Zikir Usulü ve Musiki." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 6:330-331. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994.
- İnançer, Ömer Tuğrul. "Sa' dilikte Zikir Usulü ve Musiki." *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. 6:394-396. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, 1994.

- Işın, Ekrem. "Mevlevîliğin Osmanlı Modernleşmesindeki Yeri ve Şeyh Gâlib." *Şeyh Gâlib Kitabı* içinde, editör Beşir Ayvazoğlu, 51–56. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1995.
- Kara, Mustafa. *Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler*. İstanbul : Dergâh Yayınları, 1990.
- Karal, Enver Ziya. *Selim III'ün Hatt-ı Humayunları*. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1942.
- Karateke, Hakan T. *Padişahım Çok Yaşa : Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler*. İstanbul : Kitap Yayınevi, 2004.
- Küçük, Sezai. *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*. İstanbul : Simurg Yayınları, 2003.
- Muslu, Ramazan. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf : (18. Yüzyıl)*. İstanbul : İnsan Yayınları, 2003.
- Ösen, Serdar. *Osmanlı Devlet ve Toplum Hayatında Mevlevilik: 19. Yüzyıl*. İstanbul : Kitap Yayınevi, 2015.
- Tanman, M. Baha. "Himmet Efendi Tekkesi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 18:58-59. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Tanman, M. Baha. "Rifâî Âsitânesi." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35:98-99. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Uğurlu, Ayşe Hilal. "III. Selim'in İstanbul'u: Siyâsî ve Askerî Dönüşümler Işığında İmar Faaliyetleri." Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2012.
- Yılmaz, Hasan Kamil. *Azîz Mahmûd Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*. İstanbul : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 1984.
- Yücer, Hür Mahmut. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf : (19. Yüzyıl)*. İstanbul : İnsan Yayınları, 2003.
- Yücer, Hür Mahmut. *Şeyh Sa'deddîn Cebâvî ve Sa'dîlik*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2010.

Relationship of Selim III with Sufi Music in the Light of Sufi Ceremonies (*Âyin*) that Performed in the Palace

(Extended Abstract)

Selman BENLİOĞLU*

Selim III, who was one of the most important names for the Ottoman modernization, had affirmative relationships with his period's sects; especially with Mevleviyye. It can be said that, besides the sultan identity, his musicianship had an important role in the terms of relationships with *tekkes*, who was also a composer, performer and, patron of music. This study is about the ceremonies (*âyin*) that were performed by dervishes who were invited to palace in sacred nights during the Selim III era.

Essentially, it is possible to encounter with these kinds of invitations at various times. In *Rûznâme*, which was held by Selim III's special clerk (*Sırkâtibi*) Ahmed Efendi, there are 32 ceremonies that were organized in the palace. Selim III's relationship with *tekkes* and the Sufi music was assessed with the light of the categorization of the ceremonies into the sects, guest sheikhs, and the performed dhikrs.

If the reign of Selim III is regarded between the dates of 11 Recep 1203-21 Rebûlevvel 1222 [7 April 1789-29 May 1807], it is seen that the records of *Sırkâtibi* Ahmed Efendi did not cover the first two years (11 Recep 1203-8 Recep 1205) and the last one year (11 Cemâziyelevvel 1221-21 Rebûlevvel 1222) of the Sultan. Apart from this, approximately 16 years (9 Recep 1205-11 Cemâziyelevvel 1221) have been recorded continuously in *Rûznâme*.

In the nights called Mevlid, Regaib, Mi'rac, Berat and Kadir, which are known as Kandil nights in Ottoman Empire, the sultans sometimes participated in the meetings held in the big mosques and sometimes they were accompanied by the scholars, sheiks and guests who were invited to the palace. Although it is not a clearly defined rule, the order in Kandil nights is generally as follows: It usually begins with the *vaaz* of the *imam* of Ağalar Mosque or someone invited from outside of court. Then, if dervishes were invited, the Sufi ceremony (*âyin*) and the dhikr are performed. *Mi'râciyye* or *Mevlid* may

---

* Res. Asst. Dr., Yalova University Faculty of Islamic Sciences (selmanbenlioglu@gmail.com).

be performed. After the reading of some surahs from Qur'an, the praying of *Yatsı* salat and presenting gifts to invited guests, the meeting ends.

When the period that is focused in this study is evaluated according to the place that the meetings are held, it is seen that the Ağalar Mosque is the most used place (26 in 32). Other places are the Çinili Köşk of the Beşiktaş Palace, Divanhâne section of Şevkiye Köşkü which was built during the Selim III period and is also known as Yeni Köşk, Bahçe-yi Hümâyün, the Harem section of the Çırağan Palace, and the place that are called Ağayeri Divanhânesi. The distribution of the determined meetings according to Kandil nights is as follows: Berat (12), Mi'rac (9), Regaib (9), and Mevlid (2).

Although it is known that Selim III has a special connection with the Mevlevî order and that he frequently visits the Mevlevî lodges and participates in the *mukâbeles* and he has a close contact with the Mevlevî sheikhs and musician, when the invited Sufi groups are considered, a huge variety of the Sufi groups could be seen. In the literature, because of the emphasis on the sultan's bond with the Mevlevî order, sometimes the relationships of Selim III with other sects are ignored. However, if the groups that were invited to the court are analyzed, it can be seen that Selim III seems to have followed a balance policy as a requirement of his position. According to the 32 Sufi ceremonies that are recorded in *Rûznâme*, invited orders can be listed as follows: Sa'dî (7), Halvetî/Sünbülî (5), Mevlevî (5), Nakşî (4), Rifâî (4), Kâdirî (3), Şâzelî (3), Bayramî (1), Celvetî (1), Gülşenî (1).

In Sirkâtibi Ahmed Efendi's records in *Rûznâme*, invitations are sometimes referred with general explanations such as "Rifâîler", "Sa'dîler" or "fıkarâ-yı Şâzeliyye". In some records, sheiks were quoted as "Üsküdar'dan Rifâî şeyhi" or "Koca Mustafa Paşa Şeyhi" without specifying the names. The others are usually mentioned in the source with their *tekkes* and identity. The dervishes other than the sheikhs who are leading the groups sometimes mentioned as twenty of thirty dervishes.

The evaluation of the invited sheiks is also meaningful in terms of the relationship of authority with the Sufi orders. According to their orders, these sheiks can be listed as follows: Sa'dî: Hasîrîzâde Mustafa İzzî Efendi; Halvetî/Sünbülî: Mehmed Hâşim Efendi; Mevlevî: Şeyh Gâlib, Ali Nutkî Dede, Yusuf Zühdi Dede, Mevlânâzâde Mehmed Efendi; Nakşî: Dülgerzâde Şeyh Sıddık Efendi, Kâşgarî İsmail Efendi, Nakşîbendî İbrahim Efendi; Rifâî: Şeyh Sâdık Efendi; Kâdirî: Abdülkâdir Efendi, Şeyh Ahmed Efendi; Bayramî: Himmetzâde Bahâeddin Efendi; Gülşenî: Mehmed Efendi.

As a result, 32 Sufi ceremonies which were performed by sheiks and dervishes from 10 different Sufi groups will be discussed in this study. Unfortunately, limited information had been recorded in the historical sources about

the music and dhikr types that were performed during these meetings. Nevertheless, with this study, a list belonging to the Sufi ceremonies held in the presence of the Selim III will be revealed.